

ROBERT SMETANA

ZA VLADIMÍREM HELFERTEM

Před padesáti lety, v době kolem stého výročí Smetanova narození a velikých národních oslav tohoto jubilea, bylo Vladimíru Helfertovi osmatřicet let. Byl tehdy už několik let v Brně a byl tu už natolik zdomácněn a zaujat problémy brněnského života, že nikoho v jeho okolí už ani nenapadlo promítat si ho zpět do Prahy, odkud přišel. A boje o Smetanu a Dvořáka jako by byly už kdesi daleko za Vladimírem Helfertem a v Brně Vladimír Helfert zahájil zřejmě zcela novou, už tu vlastní, helfertovskou etapu života a práce. Nápadně různolící muž, který se odlišoval od ostatních hustou malou bradkou, kulatými obroučkovými brýlemi a nápadně vysokým čelem, se stával stále více Brňanem a svou neúnavnou a neustávající činností tu poutal stále více lidí ke svým počínům, plánům a ke své činnosti. Vladimír Helfert byl tehdy už asi tři roky habilitován a zvolna a zcela nezávisle na Praze budoval v Brně (kde se opíral o mnohostrannou pomoc svého staršího bratra dr. Jaroslava Helferta, v té době už ředitele Moravského zemského muzea a v Brně už dávno naturalizovaného) nejen novou československou stolicí hudební vědy na nově založené univerzitě, ale také jakési třetí centrum brněnského hudebního života — vedle Státní hudební a dramatické konzervatoře, vedené Janem Kuncem, a hudební rubriky Lidových novin, obsazené Gracianem Černušákem, učitelem dějin hudby na konzervatoři — a to ovšem v městě, ve kterém žil a tvořil tehdy už sedmdesátiletý Leoš Janáček a ve kterém působilo operní divadlo, kterému bylo vyhraženo provozovat původní premiéry Janáčkových oper pro celou tehdejší hudební Evropu.

Vzpomínáme-li na někoho, kdo se narodil před skoro devadesáti lety a kterého jsme poznali před asi padesáti roky, je myslím nutno vzpomínat nejen na vzpomínaného, nýbrž i na vzpomínajícího. Mně, vzpomínajícímu, bylo tenkrát něco kolem dvaceti let. Stal jsem se jedním z mála, zprvu jen asi tři Helfertových posluchačů a také já jsem byl brzy zatažen do víru, který Vladimír Helfert vyvolával kolem sebe svou budovatelskou činností — a tak se stalo, že jsem poznával svého jediného skutečného učitele z dalších a dalších stránek: z jeho přednášek (mimořádně řečeno, vždycky dokonale připravených) a z jeho seminářů na filozofické fakultě, ale také v brněnském Orchestrálním sdružení, v hudebním archivu Zemského muzea a posléze také ve společenském okruhu Bedřicha Václavka a J. L. Fischera

kolem brněnského Indexu, a konečně, snad jen výjimečně, ale přece, i v jeho rodině.

Myslím-li dnes na svůj vztah k Vladimíru Helfertovi a především na dojmy, které ve mně vyvolávala osobnost Vladimíra Helferta v prvních letech mého studia, myslím, že by nebylo po pravdě, kdybych si zamlčel, že to byly dojmy člověka vůbec ne šťastného a spokojeného. Mé dojmy byly naopak dojmy mladého člověka, který se dal na studium hudbovědy a kterého už po několika týdnech vyděsil jev hudby svou obrovitostí. Byly to dojmy člověka, který si s hrůzou uvědomoval, kolik té hudby bylo vytvořeno a kolik té hudby musí poznat, má-li splnit požadavky svého studia, a který zatím nejen neměl ani potuchy, jak a kdy pozná nejen ony hory hudební tvorby, které jsou nahromaděny v archívech, ve skladech a obchodech hudebninami, na kostelních kůrech aj. a které znějí anebo už odezněly na evropských jevištích anebo koncertních podiích, ale i třeba symfonie Beethovenovy. V Brně byly tehdy orchestrální koncerty skoro výjimkou, rozhlas tehdy čekal ještě několik let na své kulturní uplatnění, na kňourající gramofonové desky se z vážné hudby, která jediná byla předmětem muzikologie, nahrával nanejvýš zpěv Carusův o spanilé Aidě a o magnetofonech se samozřejmě ještě nikomu ani nesnilo.

Mé prvotní dojmy z Vladimíra Helferta byly však na druhé straně snímány bezprostředně z jeho osobnosti a její činnosti — a Vladimír Helfert byl proto v mých očích muž, který vynikal nad ostatní jakýmsi osobnostním jassem a naprostou kladností, člověk, který byl právě pro tuto kladnost určitě dokonale šťastný a nakonec pro tuto šťastnost také dokonale volný a svobodný. Vladimír Helfert byl tehdy v mých očích především člověk plný jistoty a kladu v poměru k hudbě, člověk, v němž nebylo ani stopy po nějaké hrůze z mnohosti hudby a velikosti, složitosti a mnohostrannosti jejího jevu, člověk, jemuž v té obrovité hudbě bylo jasné vše, nač v ní sáhl, a jehož znalosti a vědomosti byly dokonale rovnoprávné se všemi tajemstvími hudby, jak to tehdy prokázal svými knihami o hudbě na jaroměřickém zámku a jak to stále prokazoval svými přednáškami, články, referáty a svými dalšími knihami. Proti ostatním žákům Vladimíra Helferta jsem měl možnost obohacovat se ze styků s Vladimírem Helfertem také na půdě brněnského Orchesterálního sdružení, které vedl jako dirigent a především samozřejmě jako nadšený vyznavač a vykladač hudebního umění. Vladimír Helfert nebyl typ „schaudirigenta“, dirigoval však vždycky s dokonalou znalostí skladby a partitury a odvedl Brnu desítky orchestrálních koncertů, které by jinak nebývaly nikdy uskutečněny. V Orchesterálním sdružení měl Vladimír Helfert kolem sebe dalších čtyřicet anebo padesát oddaných Brňanů, s nimiž provozoval hudbu, a hlavně se tu nořil do nezměrného štěstí, které mu poskytovala živá, znějící hudba, především dílo Smetanova a v něm Má vlast — a jednou, při nějaké ojediné slavnostnější příležitosti, kdy se místo hraní schůzovalo, se tu rozeštkal, když se tu vyznával z toho, co pro něho znamená dílo Smetanova. Myslím, že dokonale šťastný byl později také o svátečně slunném dopoledni, kdy stvrzoval smír a dokonce sbratření s Josefem Sukem, zetěm Antonína Dvořáka, uzavřené předtím v podolském sanatoriu za dlouhé a skoro smrtelné Helfertovy nemoci (Lidové noviny měly tenkrát za dva měsíce třikrát vysazený Helfertův nekrolog), a kdy krásnou slavnostní řečí doporučoval rektorovi své univerzity, aby

Josefu Sukovi byla za tvorbu hudby udělena hodnost doktora honoris causa.

Avšak za nejvýznamnější vlastnost Helfertovy osobnosti jsem považoval to, jak byl svobodný a nezávislý. Vidíval jsem tento jeho rys nakonec ve všem jeho chování: v tom, jak budoval nikým neomezován a podle svého obohacoval hudební život v Brně, v tom, jak mohl vymýšlet jeden plán za druhým, jak mohl vynalézat a realizovat projekt moravského hudebního archívu, jak zaujatě tam pak řešil každou jednotlivost, obaly, krabice, skříně, katalogy, sběry, plán soupisů atd., jak se tu nedal omezovat ani nedostatkem místa, jak se postavil v čelo Smetanovým oslavám na Moravě, jak uskutečnil v Brně edici českých Denkmäler der Tonkunst (Musica antiqua bohemica, pozn. red.), jak vymyslel a uskutečňoval pro československou hudbu Smetanovu nadaci, jak založil Hudební rozhledy, muzikologickou ročenku, jak volně a jen po svém šel za svými badatelskými úkoly. Velikým projevem helfertovskými naprosté osobní svobody byl v mých očích způsob, jak uzavřel svou účast na „boji proti Dvořákovi“ (takto se tehdy říkalo boji o správné historické zhodnocení Dvořákova díla), jak později revidoval svůj poměr k tvorbě Leoše Janáčka . . . a krom jiného, jak vůbec ignoroval baronství rodiny Helfertů a zároveň se hlásil k socialismu, a dále, jak se např. někdy koncem dvacátých let (jako jediný brněnský univerzitní profesor) objevil nenadále na nějaké schůzi proti fašismu a jak, když byl tážán, jak se na tuto schůzi dostal, prostince odpověděl, že považuje fašismus za blbost. Vladimír Helfert se tu vyslovil neobvykle silně.

Tento rys osobní volnosti a osvobozenosti vynikal podle mých dojmů zvláště ve stycích Vladimíra Helferta s lidmi. Žil mezi nimi zcela po svém a přitom vždycky tak, že ho nikdy nic nenutilo, aby něco zamlčel, anebo vyslovil nějakou nepravdu. Vědomě ublížit neuměl vůbec nikomu a vůbec si mezi lidmi, když šlo o hudbu a hudebníky, nevybíral, a naopak se pro hudbu stýkal s kdekým. Tak např. se také nerozpakoval poslat nějakému svému řadovému studentovi jen tak pohlednici z Benátek anebo ho o pražském Mezinárodním festivalu soudobé hudby brát s sebou do Národního divadla na generální zkoušku Zichovy Viny, do společnosti Otakara Zicha a Otakara Ostrčila, který Vinu dirigoval. Za tyto projevy demokratičnosti jsme byli zvláště vděční, když nám odpovědí na nějakou všetečnou otázku dával nahlédnout do svého soukromí, když např. nad malým akvarelem, který visel na zdi proti jeho rozložitému stolu v jeho původní muzejní pracovně, vysvětloval, že tady v tomhle lese chtěl za první světové války přejít rakouské hranice a doručit zahraničnímu odboji nějaké namemorované zprávy, ale že mu v tom nějaký pitomý voják, ozbrojený flintou, zabránil, anebo když vysvětloval jízvy na svém krku operací, které se musel podrobit, když se při práci v jaroměřickém zámeckém archívu nakazil nějakou životu nebezpečnou archívní infekcí. Jednu věc však u lidí nesnášel: lascivnost, věc, které se někdy v tom světě muzikantů nevyhnul včas a na kterou reagoval prudce. Tak jej jednou, na už zmíněné generálce na Zichovu Vinu, uvrhla do krutého zmatku jedna z hlavních představitelky opery, tehdy už skoro padesátiletá paní G. H., když o přestávce při otevřeném jevišti vyšla na samý okraj jeviště a začala si tu směrem na skupinku mužů kolem Otakara Ostrčila upravovat nejintimnější části svého odějí. Vladimír Helfert, úplně vyděšen, mne tehdy (byl jsem oním studentíkem, kterého poctil pozváním na tuto generálku) na sedadle skoro zalehl a s dosti nesouvislými řeči

mne všemožně kryl proti tomu, co se dalo kousek před námi na jevišti. Ostatní, na rozdíl od Vladimíra Helferta, tuto drobnou inscenaci ovšem klidně ignorovali.

Doby mých studentských dojmů z Vladimíra Helferta pomalu odcházely a polovice třicátých let nám začala chýstat nové pohledy na tuto osobnost. Po desíti letech, uplynulých od Smetanova slavného výročí v roce 1924, se znásobil počet Helfertových posluchačů a absolventů a Brno Vladimíra Helferta, sblíženého v muzikologické činnosti s Gracianem Černušákem, už dávno konkurovalo v muzikologické práci Praze. Helfertovy instituce, hlavně hudebněvědecký seminář a hudební archiv Zemského muzea, se staly pevně zakotvenými československými muzikologickými pracovišti . . . , ale v Evropě se zároveň v těchto letech měnilo mnohé k horšímu a nejhoršímu. Bujel tu už neomezovaně nacismus a už před rokem 1939 začal zasahovat také samé základy Helfertovy společenské a posléze fyzické existence. Životní energie a vůle po svobodě a po volnosti hájit neomezovaně své vlastní mravní principy — tato třetí základní vlastnost Vladimíra Helferta — sílila tím více, čím více rostl tlak fašismu, a změnila se nakonec v nekompromisní odpor. A mé studentské představy o Vladimíru Helfertovi se měnily a jejich těžiště se přesouvalo. Velikost a sílu Helfertovy vůle po svobodě jsme pochopili, až když zanikala s jeho životem. Bez této svobody zřejmě nebylo pro Vladimíra Helferta života a Vladimír Helfert, ona jasná, šťastná a svobodná osobnost dvacátých let, se stal — a v latentní logice mých představ dokonce snad zákonitě — mučedníkem tohoto času, mučedníkem dvacátého století.

Zbývá vzpomínat ještě trochu muzikologicky. Také já jsem byl Vladimírem Helfertem uveden do jeho nezměrné beethovenové a smetanovské „říše ducha“, která je v tvorstvu tohoto světa výsadou člověčenstva, a vzdělával se v jeho učení, které dosáhlo suverénní výše a dokonalosti periodizační studii (*Periodisace dějin hudby*, Musikologie I, 1938, pozn. red.) z doby, kdy se dožil abrahamovin, a které obsahuje jeho nad jiné cenné učení o hudebnosti. Na počátku třicátých let jsem však musel opustit nebeské beethovenové a smetanovské kúry hudebního umění (o pět let později také Brno), sejít mezi lid a vykročit muzikologicky na vlastní stezku. Prostá, ale naléhavá potřeba jakéhokoli výdělků mne donutila tehdy sbírat lidové písně a spojitě s tím jsem se pak seznámil s problematikou hudebního umění, které lidé vytvářeli nejelementárnějšími hudbotvornými podněty a prostředky — s problematikou, která je určitě stejně vzrušující jako problematika hudebního dramatu anebo symfonické básně, a tehdy, domnívám se, jsem dovršil své žákovství u Vladimíra Helferta. Díky jemu jsem se nestal folkloristou, nýbrž studoval lidový zpěv jako muzikolog, to jest byl jsem schopen vidět lidovou píseň z pozic symfonie stejně jako naopak symfonii z pozic lidového zpěvu, a naučil jsem se chápat hudbu komplexně jako homogenní a vnitřně kontinuální jev, ve kterém každý projev, lhotejno zda lidová píseň anebo symfonie, je si navzájem rovný v tom, že je apriorně (krom talentem) podmíněn jak užitými hudbotvornými prostředky, tak specifickým ideovým podnětem a nábojem, a to se všemi důsledky této formule pro pojetí a hlavně zkoumání hudby jako jedné z řádných složek každého jednotlivého lidského života i života lidských pospolitostí. Jsem přitom zcela prost pocitu, že jsem se Vladimíru Helfertovi odcizil, a naopak vědně

myslím na to, že jsem — ovšem už v docela změněných dobových podmínkách — mohl navázat na odkaz Vladimíra Helferta nikoliv opakováním tohoto odkazu anebo jeho ředěním, nýbrž jeho rozvíjením.

